

ни; особено характерен е примерът с „Лазарица“ на Радичков, където за пръв път „философското обобщение, построено върху една находлива абсурдна ситуация, поглъща и изцяло подчинява хумора и гротеската“. Паралелите, направени със сродни явления в съвременната полска проза, търсят не само сходствата, но и различията, подчертавайки по този начин националноспецифичното за родната ни литература.

Обикновено академичните сборници се стремят да обхващат явления, доказали по безспорен начин своето присъствие във времето и своето място в ценностната йерархия на литературните стойности, пренебрегайки новите и недоувърдени още явления; тук обаче не е така — статията на Йонка Найденова се занимава с младежката тема в младата българска и унгарска проза; т. е. тази, която доскоро наричахме, а и още наричаме с обидния термин „инфантилна“. Тази „селинджърска“ проза, съсредоточена върху един всъщност преломен момент в човешкото битие — прехода между „играта на възрастни“ и плащето бreme на самостоятелността, между спонтанното юношеско бунтарство и „проницателното вникване в големия свят“ — тази проза едва ли заслужава несериозното наименование, прикатоено ѝ от българската критика, и в своята статия Йонка Найденова убедително доказва това. Съмнявам се само в твърдението ѝ, че тази „едва проблеснала“ тема вече се изживява — по-скоро тя се изживява у един автор, за да се възроди у друг, тъй като по своя характер въобще не подлежи на изживяване — дори последните ни прозаически дебюти доказват това — напр. „Жълтата подводница“ на Георги Гълов.

В една рецензия, разбира се, не биха могли да бъдат разглеждани изчерпателно всички статии от един академичен сборник. Спрях се по-подробно на тези от тях, които според мен очертават основните, водещи и перспективни концепции в съвременната ни проза. Разбира се, и другите изследвания представяват в една или друга степен интерес за читателската публика, независимо дали разглеждат широки хоризонти от прозаическото битие в две или повече литератури, както е напр. в „Еволюцията на чешкия и словашкия роман през 70-те години“ от Светлана Шерлаимова и в „Конфликти и характери“ от Васил Колески, дали разглеждат в съпоставителен план определени жанрови форми, както Виктор Хорев в „Съвременната документално-художествена литература за военния период“ и Галина Илиня в „Романът-епоса в южнославянските литератури“ и

някои особености на типологията на жанра“, дали са посветени на рецепционни процеси както „Някои аспекти на възприемането в ГДР на руската съветска и българската селска проза“ от Франциска Туи или на отделни автори като „В търсене на романов синтез“ от Михаил Фридман. По-важно според мен е друго — не изброяването на имената и изтъкването на достойнствата и недостатъците на отделните студии. По-важното според мен е в това, че съвременната социалистическа проза се разглежда да почти навсякъде като процес, като подлежаща на непрестанно обновление творческа територия, за която няма естетически и тематични табута и която, без да изгуби своя континуитет с традицията, непрестанно разширява и задълбочава своя жанрово-тематичен и идейно-философски обсер, творчески асимилирайки както националния, така и чуждите културен опит. А след като авторите на сборника са доловили динамиката и необратимостта на този процес, можем спокойно да кажем, че литературнокритическата мисъл е в крак с художественотворческата, че е способна да анализира непосредствено нейните завоевания, без да изцаква предпазливо присъдата на времето. А това, струва ми се, никак не е малко.

Едвин Сугарев

„ПРИСТРАСТЯ“ от ХРИСТО СТЕФАНОВ. Пловдив. Христо Г. Данов, 1986. 135 с.

„Критиката е една от най-полезните, но и от най-мъчните умствени работи — тя е, може да се каже, най-високото проявление на човешкото мишление“

Димитър Благоев

Нека не смятаме мотото на тези редове за въвеждане в поредната апология на критическата дейност. Всъщност по-често се налага критиката да бъде защитавана от някои нейни емисари, за които боравенето с литературни факти и явления се оказва не толкова най-мъчна, колкото неспособна работа.

По страниците на „Пристрастия“ черният, изнурителен труд на автора не се чувствава. Нещо по-важно: за разлика от немалкото критически писания, които изприказват все ясни и разчитани от пръв поглед знаци на идейно-художествения свят в едно или няколко произведения, авторът на разглежданата книга преминава отвъд очевидното,

За мен „Пристрастия“ не е изненадваща книга. Още в своя дебют Христо Стефанов прояви качества на критик, който адекватно прилага марксистско-ленинското разбиране за същността и социалното значение на литературата, показва чувствителни и непогрешими сетива към истинските стойности в съвременната българска литература. Към това трябва да се прибавят завидната ерудиция не само в областта на нашата, но и на световната литература и продуктивният синтез на философия и социология (също и действието на някои механизми на масовата култура).

Още в статите от „Погледи към съвременната проза и поезия“ (1979) привлича авторската позиция: търсене и постигане на концептуалност, ненайрававане на критическата „аз“, позоваване на други изследователи със „за“ и „против“. Критикът убедено се придържа към класово-партийния подход в оценката и анализа на литературните факти и процеси. Все тук читателят открива школовката у литературоведи, които дадоха нови параметри в осмислянето на литературно-то развитие (напр. Г. Ганчев).

Но стига за първата книга.

„Пристрастия“ вече ни дават представа не само за възможностите на Хр. Стефанов при портретуването, но и за полемичните реакции на критика в делничните литературни спорове. Втората книга е съставена от два раздела. Първият съдържа профили, проблемни и полемични статии за съвременната българска литература. Вторият — портрети на съветски писатели.

В скалата на литературните ценности дискуссионните статии като че ли не се сподобиват с авторитета и тежестта на историко-теоретическите трудове. Но добре известно е, че някои нови възгледи се наложиха единствено в спор с нафталинената сигурност на остарелия литературоведски гардероб. И впоследствие се налагат възгледи с методологическо значение.

В полемичните статии Хр. Стефанов спори с Пордан Василев (за дебюта на Миряна Башева), с Паико Анчев и Александър Спиридонов (за съвременната българска проза), с Климент Цачев (за първото издание на „Биографии на писатели, генерали и трети лица“ от Симеон Янев), със Светлозар Игов (за периодизацията на българската литература).

Влизайки в спор с тезите на своите опоненти, Стефанов с основание се тревожи от размиването в идейно-художествените критерии. На първо място отричането на ангро позитивните търсения и постижения на съвременната българска литература; очевидно грешни тълкувания на отделни произведения; у-

върждаването на маниерното или другата крайност — съпътното следване на традиционни модели; отричане на художествения синтез чрез разделяне на стилистичната експресия от изобразението на героите. Обясними възражения предизвикват методологическата неиздържаност и найраващите се пропуски на раздели и творци в един опит за периодизация на българската литература.

В аргументирано изложението становища на Хр. Стефанов се чувствуват личното пристрастие, емоционалната възбуда и неспокойствието на автора. Те се изразяват в амплитудата от шеговитата забележка или деликатния намек до извителната прония и сарказма.

В авторското въстъпление към полемичните статии е изразено виждането за същността на спорете в литературата и причините за включването на полемичните статии във втората книга: „Работата е там, че всяко обръщане назад, всяко вглеждане в изминатия път (каквото по необходимост е съставяето на сборник критически статии) винаги представява и — поне в някаква степен — самооткритие, самопознание.“ Авторът споделя и за „найраващото се бreme на враждите и неприязните“. Нанетивиз изисква се твърд характер, за да се отстояват последователно идеи и оценки. Нашият литературен живот е известен с немалко случаи на последователно „гонене на карез“. Неслучайно в едно указване Богомил Райнов с горчивина отбелязва: „Критикът рядко е бил ограждан с всеобща любов и още по-рядко е бил увенчаван с лаври. Критиката не е тиха кабинетна дейност. Тя е от опасните професии.“

Общото заглавие, под което са обединени четирите от петте опонирани статии („Спорове от вчера — спорове за утре“), обаче красноречиво изразява убедеността на критика в значимостта на поставените въпроси за бъдещето на литературата ни, горещото желание за съксяване с някои предразсъдъци. Това показва, че за Хр. Стефанов позицията на литературния отшелник и равнодушен наблюдател е органически чужда.

Това неспокойствие и винаги будна чувствителност произлизат и другите статии в критика. Като се спира на аспекти в творчеството на Богомил Райнов и Андрей Гуляшки (техни начали варианти са ни познати от първата книга), авторът изпява отново дарбата си на проникновен тълкувател както на отделни книги (с оригинален анализ на идеите и символите), така и на определен творчески път, изминат от разглеждания писател. При интерпретацията Стефанов влиза в ясен диалог с тезите на други изследователи — качество, също познато ни от дебюта. Тази, да я наречем-

критическа добросъвестност може да служи ad exemplum на онези пишещи, които в критическите си изложения поставят своето „аз“ като „алфата и омегата“ в налагането на някак иден, въпреки че техните виждания не са се появили очевидно ab origine.

В третата статия („Преоткриване на непознатото“ критикът обединява свои наблюдения върху произведения на Павел Вежинов и Ивайло Петров. Тук отново се проявява ценният синтез на литературния историк, литературовед и оперативен критик в подхода към различни литературни явления. В разсъжденията на Стефанов се стига до обединителната връзка между различните човешки съдби, изобразени в произведения на цитираните писатели, и сложното социално развитие у нас през последните десетилетия.

Наистина предмет на анализ са значими за съвременната българска литература произведения. Но авторитегът на големите имена не парализира критическите сетива на Хр. Стефанов. Това го и ограничава от инерцията на подвизаващи се в отделни книги на негови колеги елеен словесен поток.

Същите позитивни качества откриваме и във втората част на книгата, посветена на съветските писатели Вячеслав Шишков, Корней Чуковский, Булат Окуджава, Владимир Висоцки и Валентин Катаев. Безспорно цитираните имена не изчерпват интересите на критика. В техните портрети откриваме изключително доброто познаване на руската и съветската литературна история и съвременното състояние на литературния процес.

Кое тогава определя избора на тези писатели? На кои страни на тяхната творческа същност акцентира авторът?

Една от причините е създадената „митология“ около някои книги или един аспект на творчеството, което става бариера пред други произведения на същия автор. Христо Стефанов притежава остър социологически рефлекс и разбираше за механизмите в отношението между читателя и книгите. Друг подтик е като че ли академичното пренебрежение към произведения, които бързо навлизат в репертоара на празнично-интимните ритуали на роднинския и приятелския кръг. По своето разпространение и културен кръговрат тези творби се изравняват с битването на фолклора. Неслучайно в редовете, посветени на Вл. Висоцки, критикът се осмелява да гадае за бъдещото развитие на даден тип литературно изразяване: „Поредницата световноизвестни съвременни „бардове“ — от Окуджава до Боб Дилън и от Виктор Хара до Жак Брел — ни позволява да предположим, че ново време ражда едно ново синтетично изкуство. Или по-точно

— ново битие на поезията, която подчинява и управлява другите компоненти (музика, сценично поведение и пр.)“.

Тъй като става дума за профили, може би е уместно да се потърси характеристиката на този критически жанр изобщо, а също и неговата реализация в „Пристрастия“. От пръв поглед е ясно, че „литературният портрет — по думите на Пантелей Зарев — има задачата да отграничи писателя от другите му събратя, да открие неговите специфични духовни измерения и неговите стилни особености“ (Съвременник, 1974, кн. 4). Но тези ясни изисквания към портрета не ни дават ключа към неговата конкретна реализация, към съществените различия между краткия, синтезен вестникарски профил и статийната интерпретация.

Разглеждайки автор успява да изрази водещи мотиви и художествени особености в творчеството на петимата автори по различен начин.

Например, разглеждайки по-късите жанрове в творчеството на Вячеслав Шишков, критикът с мярка привежда биографични данни. Те в случая изясняват същностни качества на разказите и очерците на съветския писател.

В портрета за Корней Чуковский пък жителските факти прибавят красноречиви шрихи към универсалните литературни изяви и устойчивостта, непреклонната воля на неговия характер. Ваятелството на този „паметник неръкотворен“ обаче не е затворено в тясно личностен смисъл. Литературната дейност на Чуковский е представена като развитие и в контекста на динамичната социална обстановка в навечерието и първите десетилетия от създаването на съветската държава. Статията все пак е центрирана върху изследователската и критическата дейност на неговия разностранен талант. Съзнателно са пренебрегнати други аспекти на неговото гигантско литературно дело, за да се получи необходимият акцент.

Статията за Булат Окуджава е съсредоточена единствено върху неговата историческа проза и по-специално романа „Пътешествие на дилетанти“. Но Хр. Стефанов изгражда така необходимия мост между поезията и белетристиката на прочутия певец; успява да запознае читателя с надисторическото актуално послание на известния роман; посочва „умишлените“ неточности на поествованието и тяхната художествена функция.

Собствен критически ключ крият и статиите за Вл. Висоцки и В. Катаев. Публикуваните в този раздел портрети нямат академични амбиции. Те са предназначени за широката читателска маса и това обяснява сравнително малкия им

обем, отбелязването на интересни факти, а също и съзнателно търсения образен език и отказ от обстойни литературоведски анализи за сметка на синтезния тълкуване на идеи и проблеми.

Христо Стефанов така е „аранжирал“ сборника, че успява да затвори композиционна елипса — нещо твърде рядко постижимо в критическа книга от такъв характер. В първата статия за Богомил Райнов е поставено ударение в разчитането на понятието път в заглавията и в съдържанието на няколко книги на този писател. Последната статия на „Пристрастия“ разглежда известни произведения на Валентин Катаев, в които главният смислов знак е свързан с пътуване, с отпътуване. По този начин не само съдържанието на отделните статии, но и композиционната рамка на предложените текстове засилва водещата авторова идея за същността на истинските художествени стойности, чийто смисъл е в единствено верния път към човека като продукт на своето време.

Владимир Тороманов

ВВЕДЕНИЕ В ИСТОРИЧЕСКУЮ ПОЭТИКУ ЭПОСА И РОМАНА от Е. МЕЛЕТИНСКИ. М., Наука, 1986. 319 с.

Историческата поезика, която се занимава с изучаването на поетическите критерии и форми в процеса на тяхното създаване и историческата логика на тяхното формиране, може и трябва да служи като фундамент на теоретическата поезика (съсредоточила вниманието си върху класическите форми и мислеща ги за едновременно съществуващи в една условна синхронна рамка). От своя страна изграждащата се теоретическа поезика вече върху един по-сигурен терен ще прави своите изводи и обобщения и ще ги връща към историческата поезика. Последната, обогатена, ще представлява не въведение към, а същинска историческа поезика. В процеса на взаимодействие между теоретическа и историческа поезика ще се изгражда единната поезика, науката за литературно-художествени форми.

Това е, условно казано, дългосрочната програма, която ималичитно се съдържа в най-новата книга на известния съветски литературовед Елеазар Мелетински „Введение в историческую поэтику эпоса и романа“. Разбира се, няма да е трудно да разширяваме в нея отрицанието на следпроповското разделяне между структурната и историко-генетическата поезика (А. Дандес, К. Бремон) и

методологическия ориентир, указващ, че същността на всяко литературно явление трябва да се търси в органическото съчетание на синхронен и диахронен анализ.

Всъщност проблемите на историческата поезика на епическите жанрове заемат главно място в научните публикации на Мелетински. Така например в студията „Герой волшебной сказки“ (1958) се разисква съотношението между мита и приказката и се разкрива процесът на пораждање на възшебната приказка от мита, а в излязлата през 1983 г. книга „Средневековый роман“ като специален обект на внимание са представени произходът и установяването на класическите форми на средновековния роман в световен мащаб. Като прибавим и текстовете, посветени на архангелите епически произведения [„Произхождение героического эпоса“ (1963 г.) и „Эдда и ранние формы эпоса“ (1968 г.)], може да се досетим, че първата част на „Въведение“ представлява своеобразна систематизация и обобщение на досегашните научни дирекции на Мелетински. Това обективно състояние на нещата обаче не прави изследването по-малко интересно. Ставането на литературните епически форми, преливането им от една в друга тук е представено в своя завършен и цялостен вид.

Появата на книга като „Въведение“ е невъзможна без наличието на сериозна методологическа база. В това отношение особено продуктивни за Мелетински се оказват традициите, заведени от А. Веселовски (особено патосът на неговата „Историческа поезика“ (1940 г.) „да се извлече същността на поезията от нейната история“, а така също и теорията му за първобития синкретизъм, от който са се развили поетическите родове), от О. Фрайденберг [идеята е заложена в работата „Образ и понятие“ (с подзаглавие „Опыт по исторической поэтике“)] за това, че произходът на нарратива от мита е свързан със загуба на достоверността и нарастване на измислицата), от В. Пропп (с цялостния му теоретически принос и схващането му, че борбата с митическото чудовище и героическото сватосване са основни сюжети за героическия епос), и, разбира се, от К. Леви-Строс с произидателната му концепция за спецификата на митологическото мислене.

В основата на литературно-еволюционния модел на Мелетински е поставен следният закон на историческата поезика: „малките повествователни жанрове, от една страна, се явяват миниатюрни преобразни на големите повествователни жанрове, а от друга — пряко участвуват в тяхното формиране“ (с. 168). Блестящо разкрито в цялата книга, действието